

ono što je najinteresantnije o našem morskom ribarstvu, pa je i taj dio izložbe imao uspjeha pobudivši interes kod svih posjetilaca za naše morsko ribarstvo. Ako se ostvari to da u Zagrebu bude priredena specijalna izložba morskog ribarstva posebnim obzirom na ribarsku privredu, ta će izložba bez dvojbe imati uspjeha, jer se najbolje vidilo po ovim uspješnim izložbama da je ribarstvo Jadrana naišlo na veliki interes. Tim više bi ovakva izložba imala uspjeha, pošto bi svi eventualni ne-

dostaci i manjkavosti, koje su opazili sami priređivači, jer je iskustvo najbolja poduka, bile uklonjene, pa bi ova sljedeća izložba morskog ribarstva u Zagrebu i eventualno i u drugim većim mjestima države mogla biti savršena i doživiti još veći uspjeh. Jadranska izložba je filmski snimljena od »Zora« zavoda za narodno prosvjetni film z. s o. j. u Zagrebu, sa osobitim obzirom na akvarije. I neke naše slike uz ovaj članak dobili smo iz toga filma, zahvaljujući susretljivosti zavoda.

Rudolf Zaplata:

Ribarstvo kao privredna grana Bosne i Hercegovine

Pratimo li razvoj čovječanstva s obzirom na njegovo zanimanje i ishranu vidjećemo, da je život već prvog čovjeka usko vezan sa lovom, rijekom i ribolovom. Rijeka mu je bila najprirodniji put za njegovo kretanje, a pojedini vodeni stanovnici u njoj i to u prvom redu ribe, služile su prvom čovjeku kao najprikladnija hrana. Uz rijeke nalazimo najprimitivnija ljudska naselja u kojima je kasnijim znanstvenim istraživanjima pronađeno dosta ostataka, koji nam nepobitno govore o ribarskom zanimanju prastarih primitivnih stanovnika.

Pa i u kasnijim stoljećima razvoja čovječanstva vidimo, da čovjek nije prestao ribariti, nego je način ribolova zajedno sa ribarskim priborom unapređivao i usavršavao. I dok je u početku ribarstvo služilo prastarim stanovnicima samo za vlastitu hranu, postalo je ono tokom kasnijih stoljeća važan privredni faktor u mnogim zemljama.

Nema sunje da su se i prastanovnici naše uže domovine, Bosne i Hercegovine, o čijoj prvoj pojavi imamo vrlo malo sigurnih podataka, bavili ribarstvom, pogotovo kada se uzme u obzir bogatstvo bosansko-hercegovačkih voda podesnih za ribolov. O tome nam jasno govore i mnogi dosada poznati prehistorijski nalazi sa područja Bosne i Hercegovine. Među tim nalazima vidimo najprimitivnije oblike ribarskog alata i nekih drugih naprava, koje su u neposrednoj vezi sa ribolovom.

Predaleko bi nas odvelo, kad bi pratili historijski razvoj ribarstva u Bosni i Hercegovini, a niti je to svrha ovoga članka. Već vrlo rano vidimo da je država, odnosno zakupnik u ime države smatrao ribarstvo kao privredni faktor nastojeći da

mu ribolov ne služi samo kao jedan izvor ishrane, nego ujedno i kao vrelo prihoda. Na osnovu historijskih dokumenata sačuvanih u sarajevskom muzeju znamo, da je već u drugoj polovini XVII. stoljeća bilo u Bosni i Hercegovini utanačenje o vršenju ribolova. Tako jedan dokumenat iz tog vremena govori o odnosu ribara i vlasnika vode po kome je svaka peta uhvaćena riba pripadala zakupcu rijeke, odnosno državi. U Bosni i Hercegovini su od davnine vode smatrane državnom svojinom, pa prema tome i vršenje ribolova na njima, koji je država davala u zakup. Za cijelo vrijeme otomanske uprave, dakle preko 400 godina, davat je ribolov u Bosni i Hercegovini pod zakup. Ali taj sistem je dozvoljavao sve moguće zloupotrebe, kao što je pregrađivanje tekućih voda, hvatanje balukotom, trovanje i omamljivanje riba, ubijanje dinamitom i ostalim eksplozivnim sredstvima itd. Taj otomanski zakupni sistem nastavila je poslije okupacije (1878), austrijska uprava. Ali je on poslije okupacije ostao na snazi samo jedan decenij. Pošto se pokazao kao vrlo nepodesan za ove krajeve, jer nije omogućavao dovoljan nadzor, a rijeke su počele siromašiti ribom uslijed neracionalnog i prekomjernog eksploatisanja i nikakvog poribljavanja sa strane zakupaca, bosanska ga je uprava ukinula i od 1887 god. prešlo se na licenciranje ribolova, te su od toga vremena sreska načelstva izdavala ribolovne karte i to za sportske ribare i za prodaju riba. Čuvanje ribolova i nadziranje propisa vršilo je šumarsko osoblje, a prekršaji su se kažnjavali kao i lovni prekršaji. Taj sistem ribolova bio je u Bosni i Hercegovini na snazi sve do 28 oktobra 1937 godine, kada je na

snagu stupio prvi jugoslovenski zakon o slatkovodnom ribarstvu, koji kao osnov ima zakupni sistem.

Mi smo u Bosni i Hercegovini bili jedini u našoj državi, koji dosada uopće nismo imali nikakav ribolovni zakon, nego su bile na snazi razne normativne naredbe bivše bosanske vlade, koje su kasnijim naredbama naše vlade republicirane bilo u svome izvornom obliku, bilo sa nekim dopunama ili izmjenama. Pomanjkanje jedinstvenog zakona o slatkovodnom ribarstvu bila je nesumnjiva smetnja za unapređenje ribarstva u ovim našim krajevima. I sada kada je donesen zakon o slatkovodnom ribarstvu otklonjena je jedna velika zapreka za unapređenje našeg ribarstva kao privredne grane. Sada može privatna inicijativa da u tome pogledu učini mnogo, jer ne treba zaboraviti, da je privatna inicijativa do danas učinila mnogo na raznim poljima privrede, pa će tako sada moći da učini svoje i u ovoj grani naše privrede. Pogrešno je mišljenje ako se drži, da je samo država dužna da pokreće sve akcije, a privatna inicijativa da miruje i čeka na plodove državnoga rada.

Mislim da nećemo pogriješiti ako rekemo da je dosada ribarstvo u Bosni i Hercegovini u privrednom pogledu bilo od sporednog značenja. Doduše tome je mnogo pridonosilo i to, što u Bosni i Hercegovini imamo vrlo malo pravih profesionalnih ribara, kojima je ribolov jedino zanimanje i isključivo vrelo zarade. U našim krajevima se ribolovom najvećim dijelom bavi pribrežno stanovništvo kao nuzgrednim zanimanjem pored svoga redovnog težačkog posla. Zadaća privatne inicijative, koja će u tome nastojanju biti nedvojbeno potpomognuta od državnih i samoupravnih vlasti, sastojala bi se u stvaranju jednog kadra izvježbanih profesionalnih ribara, jer to zahtijeva nacionalno-ekonomska važnost i vrijednost slatkovodnog ribarstva u ovim našim krajevima. Ne treba pustiti iz vida jednu važnu činjenicu, a to su pojedini pasivni dijelovi u Bosni i Hercegovini, koji nesumnjivo predstavljaju važan problem u našoj nacionalnoj ekonomiji. Dužnost je naša da tim pasivnim krajevima nademo vrela prehrane i privrede. I bogatstvo rijeka podesnih za ribolov u tim pasivnim krajevima pruža značajnu mogućnost prehrane i privrede stanovništvu.

Sugestije s izvjesnih strana da se ti profesionalni ribari stvaraju izobražavanjem

u specijalnim ribarskim školama bilo bi samo jednostrano i nepotpuno rješenje toga problema. Ribarske škole bi po utvrđenom planu svake godine osposobljavale izvjestan broj ljudi za profesionalne ribare, ali time bi za unapređenje našeg ribarstva bio ispunjen samo jedan uslov.

Kao osnov za unapređenje našeg ribarstva treba uzeti praktičnu stranu, dakle iskorišćavanje te privredne grane. Treba stvoriti mogućnost, da ribarstvo kao sredstvo za suzbijanje pasivnosti pojedinih dijelova naše pokrajine, pokaže odmah vidne rezultate o svojoj ekonomskoj vrijednosti, koju će osjetiti ne samo oni koji se bave ribarstvom, nego i svi koji će s tim biti u vezi, dakle i trgovina i potrošači. Jedan zaista podesan oblik, koga favorizira i Zakon o slatkovodnom ribarstvu, jesu ribarske zadruge, kao najzdraviji oblik za privredno pridizanje našeg naroda.

Ne smije se pod nikoju cijenu dozvoliti, da se sada, pošto je i u Bosni i u Hercegovini zakonom uveden zakupni sistem, stvore javne ili tajne finansijske grupe koje će pod raznim firmama zakupiti naše vode u čisto spekulativne svrhe, a na štetu pravih ribara. Za unapređenje našeg bos.-herceg. slatkovodnog ribarstva kapital je neophodno potreban, ali ne onakav kapital, koji će svojim sudjelovanjem u ribarskim poduzećima zarobiti domaćeg ribara i od njega stvoriti proletera. Da se to ne dogodi, treba odmah forsirati sa osnivanjem ribarskih zadruga, gdje će domaći, onaj pravi profesionalni ribar voditi glavnu riječ i vući glavnu korist. Te ribarske zadruge imale bi zadatak racionalno vršenje, unapređenje i usavršavanje ribolova, gajenje i preradivanje, organizaciju i transport ribe i uopće unapređenje ekonomskih interesa svojih članova. Da se takvim ribarskim zadrugama omogućiti normalno i uspješno djelovanje potrebni su povoljni i jeftini zajmovi te ostale pomoći ne samo u novcu, nego i u sredstvima proizvodnje od državnih, samoupravnih i od države privilegovanih novčanih i drugih ustanova, kako to predviđa i ribarski zakon.

Ali za uspješno djelovanje takvih ribarskih zadruga neophodno je potrebno osigurati i ribarsku pijacu i potrošače. Jakom i smišljenom propagandom, te primjerenim cijenama treba uvjeriti potrošače, da je riba ne samo najzdravija, nego i najjeftinija mesna hrana, koja može nadomjestiti svaku drugu vrstu mesa. Ne smije se dozvoliti da prehrana stanovništva ri-

bom ovisi samo o uvozu, nego potrošnju treba tako organizovati, da ona bude upućena na domaća vrela prehrane. Interesantno je ovdje istaći, da u Jugoslaviji, koja obiluje tolikom ribom, pojede godišnje prosječno jedan stanovnik $\frac{1}{2}$ kg morske i 1 kg slatkovodne ribe, dok u Njemačkoj, koja uvozi ribu sa strane otpada godišnje na jednog stanovnika po 10 kg ribe, a u Engleskoj čak 25 kg. U drugim naprednim zemljama vodi se u zadnje vrijeme jaka propaganda za što veću potrošnju ribe, pa što više i u onim zemljama, gdje se riba velikim dijelom uvozi sa strane. I upravo ta propaganda za potrošnju ribe u zemljama koje njome ne obiluju, dovodi nas na misao, da se raznim olakšicama, modernim prevoznim sredstvima i ostalim u tu svrhu potrebnim napravama treba raditi ne samo na propagandi potrošnje naše ribe u zemlji, nego i u inostranim zemljama, drugim riječima pojačati izvoz žive, a razvitkom i podizanjem tvornica i konzervirane ribe. Mi u Bosni i Hercegovini nemamo nijedne tvornice za izradivanje ribljih konzervi, iako zato postoje svi uslovi, koji su svojevremeno bili ostvareni u jednom konkretnom slučaju. Za hvatanje i preradivanje mnogobrojnih jegulja, koje se nalaze u donjoj Neretvi zaključila je godine 1894 jedna bečka firma ugovor sa ribarima kraj Neretve, koji je ugovor bio godine 1904 ponovljen, te je sagrađena u Čapljini fabrika za izradivanje konzerva od jegulja. Iz izvjesnih razloga, koji nisu bili u vezi sa povoljnim prosperitetom toga poduzeća došlo je do obustave rada. Zar se i danas ne bi mogao investirati izvjestan kapital u ovakva poduzeća, kada ona unaprijed pokazuju siguran izgled u povoljan razvoj. Konzerviranje riba daje i mogućnosti, da se iskoriste i svi oni dijelovi ribe, koji se odbacuju kao nepodesni za ljudsku hranu (crijeva, krljušti i svi ostali otpaci). Sjajna gled sa ribljih krljušti je najpodesnija materija za fabrikaciju vještačkog bisera. Svi ostali riblji otpaci pretvaraju se sušenjem i mljevenjem u tkzv. riblje brašno, koje je po stručnjacima isprobano i dokazano kao odlična hrana za tovljenje svinja. Dakle kod ribe nema ama baš nijednog dijelica, koji se ne bi mogao korisno upotrijebiti.

Na području Bosne i Hercegovine nemamo nijedne moderne ribarnice, bez čega se potrošnja žive ribe u većim gradskim centrima ne može ni zamisliti. Tu se ne smije zaboraviti da je riba lako pokvar-

ljiva, te se zato najsigurnije transportuje živa, a i potrošač ju najradije tako kupuje, jer mu živa riba daje najbolju garanciju da je svježja. Zato je potrebno, da se u svim većim mjestima podignu ribarnice, gdje bi se prodavala živa riba. Prevozna sredstva, u prvom redu naše željeznice morale bi u tu svrhu imati specijalne vagona za transport žive ribe, kao što je to već uvedeno u nekim drugim zapadnim državama. Brz transport u za to naročito podesnim vagonima uveliko povećava potrošnju ribe, a time unapređuje ribarstvo i dovodi do ekonomskog boljitka onih slojeva, koji se bave ribarstvom.

Opustošene bos. herceg. vode treba u najskorijem vremenu nasadivanjem plemenitih vrsta slatkovodnih riba ponovno dovesti u mogućnost, da budu podesne za ribarsko eksploatiranje. Cijeli taj posao oko poribljavanja naših bos.-herceg. voda već je skoro dva decenija prepušten brizi naših ribarskih društava, kojima se ima jedino zahvaliti, da je u tome pravcu uopće išta učinjeno. U vezi s time ukazuje se neophodna potreba jednog državnog modernog mrijestilišta za plemenite slatkovodne vrste riba. Godine 1894 podignuto je bilo na Vrelu Bosne provizorno državno mrijestilište, koje je iza pokazatih povoljnih rezultata 1898 godine betonirano i udešeno za 600.000 ribljih jaja. Uz njega je bilo ribnjaka sa cca 10.000 m² i jedan komad zabrane u rijeci Bosni. Prema zvaničnim podacima nasadeno je iz toga mrijestilišta u bos.-herc. vodama samo za vrijeme od 1895 do 1910 godine blizu 10 milijona ribljeg mlada. Prohujali svjetski rat, koji je izmjenio ne samo političku kartu Evrope nego i milione duhova u njoj, imao je za posljedicu, da je to nekad aktivno državno mrijestilište prešlo u privatne ruke i danas potpuno izgubilo nekadanje svoje značenje. Bilo je i pokušaja i nakon svršetka svjetskog rata i sa državne, pa i sa privatne strane, da se nadomjesti spomenuto državno mrijestilište, ali nijedan nije dao povoljne rezultate, te se danas mlad za poribljavanje naših voda mora dovoziti izvan Bosne i Hercegovine. Kod nasadivanja treba glavnu pažnju posvetiti potočnoj pastvi, mekousni i amerikanki (dužičastoj) te mladici.

Od naročitog privrednog značenja je vještačko ribogojstvo i podizanje umjetnih ribnjaka, a naročito za gajenje šarana. Početkom ovoga stoljeća (1902) došao je u naše krajeve čuveni čehoslovački struč-

njak za vještačko ribogojstvo sada već pokojni Burda i na sjeveru Bosne podigao prve umjetne ribnjake u prvom redu za gajenje šarana, koji su dali povoljne rezultate. Za njim su se počeli povoditi još neki domaći i poslije okupacije ovamo doseljeni ljudi, ali je svo to vještačko ribogojstvo ostalo u začetku bez većeg zamaha i nekog jačeg privrednog značenja. Nema sumnje, da bi ta grana ribarstva posvetivši joj veću pažnju dala ne samo povoljne, nego i najbrže rezultate.

Na podesnim mjestima uz vode tekućice mogli bi se podizati i vještački ribnjaci za vještačko gajenje i plemenitih vrsta riba (salmonida).

Ovakovi vještački ribnjaci ne daju samo zdravu i vrlo podesnu hranu za čovjeka, nego ujedno omogućavaju i vještačko gajenje izvjesne divljači. U takovim umjetnim ribnjacima, pa i mnogim tekućim vodama namnoži se pored plemenate i druge za ljudsku ishranu nepodesne ribe, koja može poslužiti kao odlična hrana za vidre, čije krzno igra važnu ulogu na trgovačkoj pijaci.

Govoreći o ribarstvu Bosne i Hercegovine u privrednom pogledu makar i u najširim potezima s obzirom na ograničenost ovog prostora treba napomenuti i turizam u vezi sa sportskim ribolovom. Bosna i Hercegovina u turističkom pogledu ima jedan izuzetan položaj u našoj državi, što joj daje njezin prirodni smještaj i prirodne ljepote, koje privlače domaće i strane ljude u ove krajeve i bude u njima smisao za turizam. Te prirodne ljepote sa mnoštvom voda podesnih za sportski ribolov

su nesumnjivo jak mamac i za sve ljubitelje toga športa, kako domaće, tako i strane. Pored onog što im pruža sama naša priroda dosada nema gotovo ničeg što bi takvim turistima-ribolovcima pružilo one udobnosti, kao što su podesna prenoćišta i hoteli uz vode podesne za sportski ribolov, što im pružaju druge zemlje i pokrajine bez ovih i ovakvih naših prirodnih uslova za ribolovni šport. Veliki broj ljubitelja ribolovnog športa nesumnjivo nalaže, a i stavlja u izgled dobar prosperitet razvoja turističko-ribolovnog hotelijerstva i svega ostalog s tim u vezi, što nedvojbeno u privrednom životu ovih krajeva igra važnu ulogu.

Da bi se o svemu izloženom moglo i pobliže cifarski svakoga uvjeriti, potrebni su i tačni statistički podaci, koji nam potpuno manjkaju, a koje bi u interesu promicanja samog ribarstva trebalo voditi. Tačni statistički podaci, ko ih zna čitati, kazuju mnogo i služe kao regulativ oko unapređenja ove privredne grane.

Nema sumnje, da je pored svih sila i moć crnog slova jedna jaka poluga u promicanju raznih akcija. Pored više nego skromne stručne ribarske literature u Bosni i Hercegovini, postoji ovdje od 1926 godine svega jedan jedini stručni ribarski mjesečni časopis uz moralnu i materijalnu pomoć državnih i samoupravnih vlasti u Bosni i Hercegovini, koji vodi brigu o našem ribarstvu u svim pravcima.

I ovo nekoliko u najširim potezima izloženih osnovnih misli treba da posluži kao dokaz o nacionalno-ekonomskoj važnosti ribarstva u Bosni i Hercegovini.

Propagandu za veću potrošnju ribe treba voditi oprezno

God. 1935 priredio je Zagrebački Zbor prvi veliki ribarski propagandni sajam. Država, banovine i razne institucije dale su preko Din. 250.000.— novčane pomoći za ovu priredbu. U pripremnom odboru bilo je mnogo ljudi, koji su i svoje znanje i veliku volju uložili u tu priredbu pa uspjeh nije izostao. Međutim svako lice ima i naličje pa je već tada s raznih strana dobronamjerno primjećeno, da kod ovakvih propagandnih akcija treba u prvom redu držati na umu, da je to propaganda u korist veće potrošnje ribe. Zbog toga priređivači preuzimaju na sebe veliku odgovornost te im je prva dužnost izbjegavati sve ono što izaziva zlovolju

publike, jer je publika onaj zbog koga se propagandne priredbe priređuju.

Ne bismo izvlačili iz prošlosti ribarski sajam iz g. 1935., koji je, apstrahirajući neke prigovore publike, vrlo uspio, ali su nam najnovije priredbe dale povoda da općenito govorimo o propagandi za veću potrošnju ribe s osobitim obzirom na naše domaće propagandne priredbe.

Nedavno održana Jadranska izložba u Zagrebu također je takva priredba, kojoj smo se doduše divili, ali smo kasnije imali prilike da u privrednoj kao i u ribarskoj štampi čitamo prigovore o ribarskom dijelu te izložbe. Osobito može